

Livet på Herlufsholm

Med *Arild Huitfeldt* gik et afsnit af Herlufsholms historie i graven. Det er her kaldt opbygningstiden, thi selv om de håndgribelige vidnesbyrd fra tiden 1565-1609 er sparsomme, giver de dog indtryk af en institution, som efterhånden finder sin form.

Herlufsholm levede sit liv uden større påvirkninger udefra. Tronskiftet i 1588, *Christian 4's* overtagelse af regeringen i 1596 og andre begivenheder i Danmarks historie afspejles ikke i de bevarede kilder. Derimod viser de, at Herlufsholm har haft sit — indtil 1960 — eneste besøg af en kongelig person som liggende gæst. I oktober 1592 skulle *enkedronning Sofie* fra Nykøbing på Falster til Antvorskov, og da hun havde hørt, at der var sygdom i Næstved, ville hun hellere overnatte på Herlufsholm. Selv om kongen drog rygtet i tvivl, bad han dog Arild Huitfeldt om at huse enkedronningen og hendes følge, men Næstved måtte sørge for traktementet ³⁴. Dette bud er fra formyndertiden, og det er tænkeligt, at det snarere afspejler rigsrådernes holdning til enkedronningen end den femtenårige konges. Der var virkelig pest i landet.

Fra opbygningstiden har vi et næsten fuldstændigt årsregnskab. Der mangler kun nogle uger i kostbogen og et mandtal over skolens og gårdens personer. Det er ligesom nogle regnskaber fra tiden 1611-1630 indbundet i et herligt pergamentsblad med illuminerede salmenoder og tekst, et slående vidnesbyrd om hvorledes man splittede klostertidens efterladenskaber, og vi kan spore udviklingen af godset og få nogle oplysninger om skolen.

Regnskabet er for året 1585/86 og viser forandringer i flere landsbyer. Nogle gårde er nedlagt i Vridsløse og Tyvelse, lige som præstegården i Lille Næstved er fraregnet. I Nåby, Grimstrup og Ladby er der omvendt bygget flere gårde, og i 7 landsbyer er der flere huse. Navnlig i Lille Næstved florerer husene, ialt, og på overdrevsjorderne er der 2 vejrmøller. Dem var der mange gange senere strid om.

Regnskabet ender med et pengeunderskud på ca. 120 daler, og desuden går praktisk talt alle beholdningerne tilbage, hvorimod den levende besætning går frem. Der er vel intet at sige til, at Herlufsholm med et begrænset udsnit af Skovklosters gods havde vanskeligt ved at opfylde nogenlunde de samme forpligtelser som klosteret. Det er svært at sige, om antallet af de personer, som skulle underholdes på Herlufsholm, forholdsmæssigt var mindre end i klosteret, da skolen for alvor kom i gang. *Helms* antager, at klosteret daglig underholdt ca. 150 personer ³⁵, og vi ved, at de faste beboere på Herlufsholm i 1585/86 var godt 70, men stiftelsens gods omfattede væsentlig mindre end halvdelen af klostergodset. På denne baggrund er det i hvert fald værd at bemærke,

nec: & brachium eius dominabitur
fite merces eius cum eo: & opus illi
coram eo. Sicut pastor grege suum
pascet: in brachio suo congregabit
agnos: & in sinu subleuabit eos.
dominus deus noster: *Oratio*

Oratio
O mne deus cuius in nomine et no
mine saluos fa
cimus. *Oratio*
mane per
nunc saluos fa
cimus nos *Oratio*

Pater omnipotens deus in filiis tuis uen
tura sollempnitas & presentis no
bis tunc remissa conferat & premia
concedat. *P.* Sarephie.
ecclia dicit. *Xp*o meo *ro*
cum apud huius dextera: & sub
sciam ante te: & tuas gentes & do
sa regum uertam: & aperiam coram
ianuas: & porte eius non clauden
tur: ego ante te ibo: & gloriose tre
humili. *bo* fortas *ras* conuen
& uedes ferros confring
bo tibi thesauros absconditos: &
archana secreta: *Is* si as. *ja* ego

dominus: qui uo. nomen tuum dicitur
propter seruum meum iacob: & isrl electi
meum: & uocante nomine tuo: allimu
lauit te: & non cognouisti me: ego dominus
& non est amplius. Terra me non dicitur.
dixerit: & non cognouisti me.
sciant hi qui ab ortu solis & am
cidente: quoniam absque me non dicitur.
dominus: & non a terra: format & lucem
trans uenebras: faciens pacem & creans
malum. Ego dominus: faciens omnia hec.
Rorare celi desuper: & nubes pluuie in
tuum aperiat: & gemmet: & iusticia
& iusticia conuenit simul. *Oratio*

Oratio
de qua deducis uelut orientem
si pater sedes super cherubim
appare
beniamin & manasse.

Pateres populi tui quoniam dominus

Pergamentsomslag til Herlufsholms regnskab for året 1611-12 (Rigsarkivet). — Nodelinierne er røde, det store H (anes under P i første spalte) er blå, og de store P'er og enkelte indskud i teksten er røde, medens teksten iøvrigt er med sort farve. Det er uvist, hvorfra pergamentet stammer; det kan meget vel først være sat på i Rentekammeret.

at stiftelsen ved Arild Huitfeldts død havde udlånt ca. 2400 rigsdaler til adelsfolk. Den var altså blevet formuende i årene efter 1586 og kunne årligt indkræve 5-6 pct. i renter af sine udlån.

Fra skolen kender vi to discipelbreve fra 1569, og samtidig med at *Christian Gyldenstjerne* skrev disse breve til sin far ³⁶, løb en lille dreng omkring i *Birgitte Gøjes* hjem uden tanke på, at han skulle blive den først kendte student fra Herlufsholm, ham fra hvem vi regner vort rullenummer blandt dimitterede fra skolen, og han drømte næppe om, at han tilmed skulle være rektor på skolen i nogle år under Arild Huitfeldt ³⁷. Han hed *Hans Jensen Alan* og var født i Ala i Halland under Syvårskrigen. Samtidig fulgte Birgitte Gøje sin skole med stor interesse og lod *Hans Mikkelsen* købe bøger til den ³⁸. Bogkøb skete også i 1585, hvor skolen anskaffede en gradual (salmebog med noder) for 7 mark og en latinsk bibel for 6 mark; men herefter tier kilderne i mangfoldige år om nye boganskaffelser. I 1585 blev der givet et par sko til en af disciplene, men ellers hører vi ikke om den slags forsorg.

I 1585/86 var der 46 personer, som hørte til skolen. Det var rektor, 3 hørere og 42 disciple, men selv om gratisternes antal efter tillæget til Ordinansen ikke var overskredet, blev der alligevel betalt kostpenge for 6-7 af drengene. Det kan hænge sammen med, at der har været en del adelige disciple, og i så fald fulgte Herlufsholm *Filip Melanchtons* anbefaling til kansler *Johan Friis* om at lade børn af velstående forældre betale skolepenge ³⁹. Mere end en formodning herom kan vi dog ikke have, men med skoleherrens indstilling i erindring kan det ikke undre, om man her som på andre punkter sluttede op om de skoletanker, som Herluf Trolles ven Melanchton var fader til, og som her i landet blev ført frem af hans anden gode ven, *Niels Hemmingsen*.

To år efter Arild Huitfeldts død var skolens personer 64 ⁴⁰. Også på dette område spores fremgang, og hele udviklingen førte til, at Ordinansens rammer ikke kunne holde. I det ældste regnskab overholdes dens lønninger til skolens folk, men leveringen af tøj til rektor, foged og skriver er afløst af penge. Skriveren nævnes for øvrigt ikke, men kaldes ladegårdsfoged og får lidt mindre end den normerede løn på 24 mark, medens fogdens løn er steget til 50 mark i stedet for 30. Ved den næste periodes begyndelse er rektors løn steget fra 72½ til 100 rigsdaler, og hørernes løn er blevet lidt bedre.

Hvad skolen angår, bekræftes formodningen om, at den fulgte skoleherrens indstilling. Nogle år efter hans død omtaler biskop *Resen* nemlig, at rektor *Find Sivertsen* (1602-1604) benyttede den heidelbergiske (kalvinske) katekismus i undervisningen ⁴¹. Skolens anseelse lyser ud af det stigende discipeltal, som endog omfattede drenge fra en by som Ribe, der selv havde en katedralskole ⁴². Den var ganske vist i tilbagegang omkring 1600, da en del unge søgte

til jesuiterskolerne i Tyskland. De var kendt for deres gode undervisning, men herhjemme frygtet af autoriteterne på grund af deres mulige påvirkning af ungdommen.

Hvad undervisningen angår, øvede skoleherren ingen selvstændig indsats, men i skolens daglige liv greb han ind med de skolelove, som han underskrev på Dragsholm den 4/1 1605. De er på latin og skærpede Ordinansen på flere punkter. Bl. a. rykkede de skolens dag en time frem; nu måtte alle op kl. 4 om sommeren og kl. 5 om vinteren, og om aftenen skulle der holdes lovsang foruden de hidtidige morgen- og aftenandagter i kirken. Mest kendt er vel den drakoniske bestemmelse om, at *alle skulle tale latin overalt og til enhver tid* ⁴³.

Ved Arild Huitfeldts død står Herlufsholm som en blomstrende stiftelse med en velbesøgt skole og en solid økonomisk basis. Af dimittenderne er der grund til at fremhæve *Jens Dinesen Jersin* (dim. nr. 6), som blev banebrydende inden for latinundervisningen.

Skolens blomstring varede ved, målt efter discipeltallet, men økonomien fik snart en alvorlig rystelse, og selv om den tilsyneladende blev afbødet, viste det sig, at den almindelige nedgang, som kendetegner forholdene i landet i det sidste afsnit af Christian 4's regeringstid, også ramte Herlufsholm. Hidtil havde det haft medvind.